

Мовний образ матері в народних піснях і в поезії Тараса Шевченка

У статті розглянуто мовні засоби творення образу Матері в народних піснях і в поезії Тараса Шевченка. Звернуто увагу на особливості його вербалізації в текстах усної словесності, а також на авторське переосмислення Кобзарем. Виділено великий ряд синонімічних одиниць, якими представлено ключове поняття в Шевченкових творах, указано на розширення семантичної структури образних висловів, асоціативно пов'язаних з українською дійсністю та фольклорними традиціями.

Ключові слова: мовний образ Матері, народнопісенний текст, поетичний текст, мовновиразовий засіб, синонімічний ряд, ключове поняття, семантична структура.

Постановка наукової проблеми та її значення. Мовотворчість Тараса Шевченка була предметом вивчення українських учених передусім на звукосимволічному, морфолого-словотвірному, лексичному, синтаксичному та лінгвостилістичному рівнях (роботи М. Ф. Сулими, Л. А. Булаховського, М. А. Жовтобрюха, А. П. Коваль, Л. І. Мацько, Н. І. Бойко та ін.). Їй присвячено окремі монографії В. С. Ващенка [2], В. М. Русанівського [11], А. К. Мойсієнка [9]. Народнопоетичні засоби Шевченкової поезії докладно розглянуто в книгах С. Я. Єрмоленко [4] та Н. О. Данилюк [3]. Про мовні одиниці на позначення архетипних образів ішлося в дослідженнях Н. В. Слухай (Молотасвої) [10], ключових слів-концептів *шлях, доля, сад, Україна* та ін., що стали знаками етнокультури, – у студіях В. С. Калашника [6], Л. Т. Масенко [8], В. В. Жайворонка [5]. Стилістико-семантичне навантаження слова «мати» вивчала Є. І. Колесникова [7]. Попри низку робіт, присвячених мові текстів Шевченка, лінгвальні засоби авторського творення образу-символу *матері* потребують спеціальної уваги.

Мета статті – з'ясувати мовностилістичні параметри образу *матері* в народних піснях та в поетичних текстах Кобзаря. Їй підпорядковані такі завдання: виділити низку одиниць, якими представлено ключове поняття, схарактеризувати їхню структуру й семантику; виявити авторські трансформації в зіставленні з фольклорним першообразом.

Аналіз досліджень цієї проблеми. М. І. Костомаров, І. С. Нечуй-Левицький, Б. Цимбалістий та інші дослідники слушно вважали, що для ментальності українця дуже важливі архетипи Матері й доброї, плодючої Землі [12]. Перший зумовлений «матріархатним» характером української родини, другий – особливо шанобливим ставленням до землі-годувальниці, рідної землі, України-неньки. Це простежуємо в текстах усної поезії, у яких слова-поняття *мати* й *земля* наділені позитивним емоційно-експресивним забарвленням, відзначені високою частотою вживання. Усталене розуміння зв'язку *земля – мати* представлено у творі книжного походження: *Бо то земля є наша мама, Земля свята нас на собі тримає, І наше тіло в себе приймає. Шануймо землю святу! Цілуймо землю святу!* [ВГН, с. 48]. Як наголошував В. В. Жайворонко, «у нашого народу зберігся високий культ матері, що відбилося в народних піснях та приповідках, а особливо у весільній обрядовості, де мати виступає на першому плані...» [5, с. 356].

Пишучи про визначальні образи поезії Тараса Шевченка, Д. І. Чижевський називає реалії української природи (*степ, море, вітер, могила*), найменування людей (*бандурист, козак, селянин, дівчина, гнобитель (чужинець)*), серед яких важливе місце займає одиниця *мати*. У текстах Кобзаря вони отримують додаткові конотації: «...Козак як борець за волю; селянин, у якому живе в потенції той самий козак; дівчина; мати, що сумує над долею своїх дітей; гнобитель люду (часто чужинець), – це все теми, узяті з народної поезії або власного життєвого досвіду Шевченка, але вони набули в нього символічного характеру, є образами України...» [14, с. 413]. Л. Т. Масенко з'ясовує, що ядро поетичної лексики митця становлять народнопісенні слова-концепти *доля, воля, дума, козак, мати, люди, земля, серце, дума, хата, Україна, степ, шлях, воля, слава* й ін., переосмислені та пов'язані з долею України [8]. С. Я. Єрмоленко зазначає, що народнопісенність мови письменника полягає насамперед не в зовнішніх ознаках, а «у внутрішній, семантичній організації його мови, яка пов'язана з певною психологічною константою, що єднає творчість воістину народного поета з творчістю народу. У мові Шевченка, справді, важко відділити народнопісенні, фольклорні мовні образи від неповторно оригінальних, за якими постає образне мислення геніального поета» [4, с. 133]. В. М. Русанівський звертає увагу на той факт, що Кобзар, на відміну від попередників, не

копіював живу народну мову, а творчо використовував лексику і фразеологію, влучні метафори та порівняння, ключові образи, розширюючи їхній зміст [12, с. 172–173]. На таких засадах ґрунтується наш аналіз мовного образу матері в народнопісенних й авторських поетичних текстах Тараса Шевченка.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. У фольклорі зафіксовано розвинутий синонімічно-варіантний ряд на позначення матері: *мати, матінка, матіночка, матуся, матусенька, матусечка; мама, мамка, мамуненька; няня, ненька*, напр.: *Тільки в світі правди, що рідная мати* [НП, с. 42]; *Поклонися матоньці низенько у ніжки* [АМ, с. 32]; *Поїду, матінко, на Україноньку...* [ЗЗ, с. 37]; *Чи ж я, мамо, вам докучила, / Що ви рано так заручили?* [ЗЗ, с. 99]; *Ти за мною, ненько, не вдаряйся, (2) / Слізоньками, ненько, не вмивайсь* [ЗЗ, с. 108]. До нього, як бачимо, входить чимало пестливо-зменшених утворень.

У поезії Тараса Шевченка поняття «мати» представлено набагато меншою низкою одиниць: *мати, матер, матінка; няня, ненька*, напр.: *Ото дочка по сім боці, / По тім боці – мати* («Утоплена»); *Доленько моя, / Матінко моя* («В неділю не гуляла...»); *Прощай же ти, моя нене, / Удово-небого* («Сон (Комедія)»); *Не сироти малі діти, / Що неньку сховали* («Катерина»). Найпоширенішою, за даними «Конкорданції поетичних творів Тараса Шевченка» [15], є лексема *мати*: *Вона ж його мати!* («Катерина»); *«Чи ви всі тут? – кличе мати»* («Причинна»); *Не одцуравсь того слова, / Що мати співала...* («Гайдамаки»). Старослов'янізм *матер* супроводжено означеннями *Божя, Бога: Пошли тобі, Матер Божя, / Тії благодати...* («Сова»); *Ти Матер Бога на землі!* («Неофіти»).

Значення кровної близькості в народних піснях наголошено за допомогою займенників *моя, своя, прикметника рідна* та його пестливих форм *рідненька, ріднесенька, ріднесечка*, напр.: *Ой там старий батько по саду ходив, / Мою рідну неньку за ручку водив* [ЗЗ, с. 195]; *Якби в мене, дівчинонько, Матуся рідненька, Була б в мене щонеділі Сорочка біленька!* [НП, с. 111]. Крім того, вживане нестягнене архаїчне утворення *рідная*: *Десь у тебе, козаченьку, Є рідная мати...* [НП, с. 142]. Шевченко надає перевагу займенниковим засобам інтимізації, яким присвячено спеціальну статтю Л. А. Булаховського [1]: *Моя се мати і сестра* («Відьма»); *Прости мене, мій синочку! / Я... я твоя мати* («Наймичка»); *Буде веселити / Свою матір* («Княжна»). Атрибут *рідна* в поєднанні з ключовим словом *мати* в названому конкордансі не зафіксований.

У поезії Тараса Шевченка, так само, як і в українських піснях, реалізовано асоціативні зв'язки лексем-понять *мати – батько, мати – діти, мати – донька, мати – син*, що виявляються в низці мовних образів. Для називання обох батьків у народнопоетичних текстах використано парні утворення *батько-мати, отець-мати, отець, ненька*, які становлять своєрідне нерозчленоване поняття «батьки», напр.: *Не в батька-матері зросла* [МВ, с. 105]; *По дівоньці отець-мати плаче* [АМ, с. 96]; *Нема мені одрадоньки ні 'д отця, ні д' неньки* [ПРЖ, с. 304]. У Тарасових поезіях ці одиниці часто поєднані через кому, за допомогою сурядних, рідко – розділових повторюваних сполучників: *Без милого батько, мати – / Як чужії люди* («Тополя»); *Батько й мати одцурались / Й чужі не приймають!* («Сон (Комедія)»); *Я не одна, єсть у мене / І батько, і мати* («Наймичка»); *Та не чули вже тих річей / Ні батько, ні мати...* («Катерина»). Спостережено різні форми присудка, використані при таких підметах: в однині та у множині, як-от: *Коли не вчить батько, мати* («Титарівна»); *Осталися і батько й мати, / А я пішов у москалі* («Не спалося, а ніч, як море...»). Інколи компоненти пари фіксуємо в окремих сурядних реченнях, напр.: *Була собі мати, / Був і батько, та не стало* («Мар'яна-черниця»).

Асоціації *мати – діти (дитина, дочка, син)* знаходять свій вияв у двох семантичних площинах: «дітям добре з матір'ю» – «дітям дуже погано без матері» (так само, як і матері погано без дітей). Перша представлена такими контекстами: *Поклала мати коло хати, / Маленьких діточок своїх...* («В казематі» («Садок вишневий коло хати...»)); *Добра хотів, як дітям мати* («Гайдамаки»); *Кохалася мати сином, / Як квіткою в гаї* («Сова»); *Радості приносить / Своїй матері щасливій / Дочка уродлива* («Княжна»); *А радість Матері Марії / Неізреченная* («Марія») і под. Друга реалізована у висловах: *Голодні і голі. / – А де ваша, діти, мати?* («Ой я свого чоловіка...»); *Хто вас щиро без матері / Привітає в світі?* («Гайдамаки»); *А Мар'яна, як дитина / Без матері, плаче* («Мар'яна»); *Дитина б тая виростала, / Без матері...* («Марія»); *Горе тобі, стара мати, / Нема твого сина* («У Вільні, городі преславнім...»). Дітей, які лишилися без батька-матері, названо одиницями *сирота, байстрюк, байстря, байстрята*, напр.: *Я сирота: без матері, / Без батька осталась* («Мар'яна-черниця»); *Кого батько і не бачив... / Що зосталось байстрюкові?* («Катерина»); *З*

*байстря*м шкандибає... («Сова»); *Женуть до матері байстря*т, / *Дівчаточок, як ту отару* («О люди, люди, небораки...»).

Вік матері у фольклорі традиційно передано означенням *стара* (варіанти – *старая*, *старенька*, *старесенька*): *Ой згадай мене, моя стара нене, Як сядеш увечері їсти...* [УНП, 1, с. 91]; *Мати моя, старенькая, Мати моя, мати!* [УНП, 2, с. 200]. У творах Шевченка також переважає епітет *стара*, зрідка – демінутив *старенькая*, *старесенька*, напр.: *Коло його стара мати / Сидить на ослоні* («Катерина»); *Як плакала за дітками / Старенькая мати* («Іржавець»); *Мати! / Старесенька мати* («Немає гірше, як в неволі...»). Це художнє означення поєднано і з найменуванням *батько*, а також парою *батько, мати*, напр.: *На кого покинув / Батька, неньку старенькую?* («Думка (Тече вода в синє море...)»); *Осталися сиротами / Старий батько й мати* («Катерина»).

Атрибутивне словосполучення *мати молода* (-я) у піснях уживане рідко, зазвичай, поряд із висловом *діт(к, очк)и мал(еньк)і*, напр.: *...То так я з маленькими дітками. Одно кладу, мій миленький, ік стіні, / Друге кладу, мій миленький, іскраю, / Сама, молода мати, усередині лягаю* [ПРЖ, с. 128]. Так само й у поезії Тараса, напр.: *Нічого кращого немає, / Як тая мати молодая / З своїм дитяточком малим* («У нашім раї на землі...»). Означення *весела* стає контекстуальним синонімом епітета *молода*, як-от: *І досі сниться, вийшла з хати / Веселая, сміючись, мати, / Цілує діда і дитя* («І досі сниться, під горою...»); *Присняться діточка мені, / Веселая присниться мати...* («Л. (Поставлю хату і кімнату...)»).

У текстах Шевченка виявлено поодинокі оцінні протиставлення *добра – погана* (*лепська, люта, проклята*) *мати*. Першим епітетом позначено якість на рівні норми: *А в тій господі є сестра / Чи мати добрая* («Добро, у кого є господа...»). Інші мають різні значення: ‘лінива’ (іронічно-жартівливе) – *Чи, може, ще й не напекла? / Е, сором, сором, / Лепська мати* («Наймичка»); ‘зла’, ‘божевільна’ – *Стара люта мати: / Очі вивело із лоба* («Утоплена»). Найвищий вияв негативної оцінки, пов’язаної із соціально-політичним та релігійним протистоянням в Україні, передано лайливими одиницями: *Будь проклята мати, / Та проклята католичка...* («Гайдамаки»); *В глибокій оселі! / Сука мати не придбала / Нової постелі* («Гайдамаки»); *«Добре, сину, / Матері їх хиря! / Мордуй, мордуй, в раю будеш...»* («Гайдамаки»).

Зафіксовано кілька авторських мовних засобів, до яких удається Шевченко, описуючи нещасливу матір: прикметники *заплакана, сердешна*, дієприкметник *недобита*, як-от: *Нехай мати усміхнеться, / Заплакана мати* («І мертвим, і живим і ненародженим...»); *...І сердешна мати. / Нема кому привітати...* («Не хочу я женитися...»); *Трохи одпочила / Стара мати недобита* («Неофіти (Поема)»). Стан згорьованої, змарнілої жінки передано усталеним порівнянням, в основі якого – асоціація *мати – земля*: *Дивлюсь – твоя, мій брате, мати, Чорніше чорної землі* («В казематі»). Силу материних сліз відображено в гіперболі: *І розкажу я людям горе, / Як тая мати ріки, море, / Сльози кривавої лила* («Неофіти (Поема)»).

Ніжне, прихильне ставлення до матері виявлено в народних піснях у звертаннях із позитивно оцінними прикладками *матінко-любко, матінко-голубко, матінко, серденько*: *Ой матінко-любко, Увивайся хутко* [ПВ, с. 85]. Зауважимо, однак, що в усних текстах вони передусім стосуються дівчини або хлопця, як-от: *Скажи мені, серце, / що маєш на мислі* [АМ, с. 63]; *Покидаю тебе, серденьтко моє, гей, єдиному Богу* [АМ, с. 23]. У творах Шевченка також зафіксовано метафоричні апелювати *серденько, серце моє*, напр.: *Умийся, серденько! Бо мати / Он дивиться й не пізнає* («Княжна (Поема)»); *Ой маю, маю я оченята, / Нікого, матінко, та оглядати, / Нікого, серденько, та оглядати!; Серце моє, ненько, / Скажи мені щирю правду...* («Тополя»).

Серед одиниць, які позначають звичні для жінок дії, виявлено народнорозмовні одиниці на зразок *понести* – ‘завагітніти’, *привести (на світ)* – ‘народити’, *мов намалювати, брови (очі) дати* – ‘народити красиву дитину’, *віку доживати* – ‘доживати до смерті’, *заснути, спати* – ‘померти’, *в землю заховати* – ‘похоронити’, напр.: *Чи мати Богу не молилась, / Як понесла мене?* («Не молилася на мене...»); *Нащо нас мати привела? / Чи для добра? Чи то для зла?* («Один у одного питаєм...»); *А то й стара мати, / Що привела на світ божий* («Катерина»); *Стара мати. Саму тебе / Мов намалювала* («Княжна (Поема)»); *Вміла мати брови дати, / Карі оченята* («Катерина»); *Стара мати і тут буде / Віку доживати* («Марина»); *Прокинувся, до матері – / А мати вже спала!* («Наймичка»); *Сама хоче мене мати / В землю заховати* («Тополя»).

Порівняння із компонентом *як мати*, у яких нерідко наявна лексема *дитина (діти)*, реалізують контекстуальні значення, напр.: *І ждеш його, того світу, / Мов матері діти* («За сонцем хмаронька пливе...») – ‘дуже чекати’; *Всіх покрила темнісінька (ніч. – Н. Д.) / Як діточок мати* («Катерина») –

‘дбайливо затулити’; *Люблю вас і досі, / Як діточок мати* («Мар’яна-черниця») – ‘сильно любити’; *Земля плаче у кайданах, / Як за дітьми мати* («Єретик-невольник») – ‘дуже страждати’; *А коло дитини, Так і пада, ніби мати* («Наймичка») – ‘турботливо доглядати’; *Катря провозжала, / Так, як матір* («Наймичка»); *Він, як мати, привітає* («Катерина») – ‘тепло, сердечно проважати / вітати’. Подібну функцію посилення змісту й унаочнення виконує також порівняльне речення: *Бо без неї в хаті / Якось сумно, ніби мати / Покинула хату* («Наймичка») – ‘дуже самотньо’. Зауважимо, що коли й немає формально виокремленого зіставлення, слово *мати* вживається для вияву найвищої міри ознаки, напр.: *За шмат гнилої ковбаси / У вас хоч матір попроси, / То оддасте...* («П. С. «Не жаль на злого, коло його...») – ‘віддати все, навіть найсвятіше’.

Добру долю людини Тарас також порівнює із *матір’ю*: *В усіх доля мати, / А у вдови один син* («Сова»); *Чи багатий, кого доля, / Як мати дитину, / Убирає, доглядає...* («На вічну пам’ять Котляревському»). Відзначимо, що лексема *доля* часто перегукується зі словом-поняттям *мати*, напр.: *Чи доля так оце зробила? / Чи мати Богу не молилась, / Як понесла мене?* («Не молилася за мене...») – пор.: *Породила мене мати / На святу неділю, / Дала мені щастя-долю, / Нічого не вдію* [ПРЖ, с. 295].

Одиницю *мати* фіксуємо і в Шевченковому метафоричному вислові *Мати в’яне, / Дочка червоніє* («Утоплена»), утвореному на основі асоціативного зв’язку *мати* – *квітка*, посиленому антитезою. Зіставлення *мати* – *звір* покладено в основу комплексного метафорично-порівняльного образу *У поле, виючи, мов звір, / Пошкандибала стара мати...* («Марина»).

Як відомо, у деяких народних піснях ідеться про біду матері, яку не хочуть на старість доглядати діти. Повторювані вислови *піти вулицями, піти з хати, під плотами ночувати* мають значення ‘бути безпритульною, нікому не потрібною’: *Пішла мати вулицями, Умивалася сльозами... Під плотами ночувала, Чужих собак драгувала* [ПРЖ, с. 77]. Шевченко теж переймається долею таких матерів, напр.: *На холоді сердешна мати / Під тинном знай собі сидить* («Марина»). Він показує, що, на відміну від церковного канону, життя Божої Матері теж завершилося трагічно: *І ти, як палець той, осталась / Одна-однісінька!; Ти ж під тинном, / Сумуючи, у бур’яні / Умерла з голоду. Амінь* («Марія»). Оскільки з погляду християнської моралі це великий гріх, поет нагадує біблійну заповідь: *Шануй батька і матір своїх*, перефразовуючи її: *Бо хто матір забуває, / Того Бог карає...* («І мертвим, і живим, і ненародженим...»).

В авторських текстах зафіксовано сталий вислів *хрещена мати*, яким названо жінку, що брала участь у церковному обряді хрещення дитини: *А мені хрещена мати / Лиштву вишивала* («На Великдень на соломі...»). У фрагменті, у якому йдеться про одруження Марка, лексему *мати* вжито ще й у значенні ‘названа мати (весільна мати)’: *Та й весілля. Та ще ось що: / Хто в нас буде мати? / Не дожила моя Настя!..* («Наймичка»). Крім того, словом *ненька*, за українським звичаєвим етикетом, позначено жінку, старшу за віком, віщунку: *Бабусенько, голубонько, Серце моє, ненько* («Тополя»).

Семантична паралель *Мати* – *Богородиця* також виразно представлена в багатьох творах письменника. Атрибутивні одиниці високого стилю, взяті з Біблії, слугують поетові для зображення Матері Ісуса Христа: *Божя, благословенная, праведна, преправедна, свята*, напр.: *Божя Мати! / І заступи нас, і укрий!* («Неофіти (Поема)»); *Та плаче праведная мати / Колиску тую плетучи* («Марія (Поема)»); *Благословенная в женах / Святая праведная мати / Святого сина на землі* («Неофіти (Поема)»); *Од гіршого ж тебе спасла / Твоя преправедная мати* («Во Іудеї, в они дні...»); *Бо за сином / Святая мати всюди йшла* («Марія (Поема)»). До них долучено тавтологічні вислови метафоричного змісту, як-от: *Все упованіє моє / На тебе, мати, возлагаю. / Святая сило всіх святих* («Марія (Поема)»). Зазвичай, у подібних контекстах прикметники мають архаїчні нестягнені форми, що посилює урочисте забарвлення. Варто зауважити, що в Шевченкових творах мовний образ Божої Матері виходить за межі біблійної Марії, він асоціюється з *Матір’ю* загалом як символом добра, мудрості, любові, самопожертви заради щастя дитини: *Пошли тобі Матер Божя / Тії благодати, / Всього того, чого мати / Не зуміє дати* («Сова»).

Найменування *Мати Божя* має також значення ‘ікона’, напр.: *Взяли з собою Матер Божу* («Іржавець»). У цьому творі поет показує, що не лише ікона Пресвятої плаче кривавими сльозами, а й сама Богоматір страждає за Україну, вимолюючи в Бога їй долю і волю: *Не плакала б Матер Божя / В Криму за Україну; І Бог зглянувся на ті сльози, Пречистій сльози.*

У поезії Тараса Шевченка встановлено ще один асоціативний зв'язок *мати* – *Запорозька Січ*, зумовлений історією України і, можливо, навіяний козацькими піснями, пор.: *Ой Січ – мати, А Великий Луг – батько* [33, с. 315] – *Як покидали запорожці / Великий Луг і матір Січ...* («Іржавець»).

Мовний образ *Матері* у творах поета розширює свій семантичний обсяг, набуває нових елементів змісту, асоціюється зі знедоленою *Матір'ю-Україною*, яка страждає від нерозважних учинків її синів – громадських та політичних діячів – і потребує синівського захисту: *Нерозумний сину* (Богдан Хмельницький. – Н. Д.)! / *Подивись тепер на матір, / На свою Україну...* («Розрита могила»); *Світе тихий, краю милий, / Моя Україно, / За що тебе сплюндровано, / За що, мамо, гинеш?* (Там само); *Україно, Україно! / Ненько моя, ненько!* («Тарасова ніч»); *Привітай же, моя ненько! / Моя Україно!* («Думи мої, думи мої...»).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, мовний образ Матері представлено в поетичних текстах Тараса Шевченка, так само, як і в народних піснях, у кількох семантичних площинах: 'жінка, що народила або втратила дітей', 'жінка старшого віку', 'жінка, яка бере участь в обряді хрещення', 'жінка, що виконує роль матері на весіллі', 'доля', 'Богородиця', 'Запорозька Січ, 'Україна'. Митець послуговується фольклорними засобами, а також авторськими художніми означеннями, порівняннями, метафорами, гіперболами, виражаючи своє ставлення до Матері як найбільшій святині, за долю якої вболіває всім серцем.

Джерела та література

1. Булаховський Л. А. Мовні засоби інтимізації в поезії Тараса Шевченка / Л. А. Булаховський // Булаховський Л. А. Вибрані праці. В 5 т. Т. 2. – К. : Наук. думка, 1977. – С. 573–593.
2. Ващенко В. С. Мова Тараса Шевченка / В. С. Ващенко. – Х. : Вид-во Харк. ун-ту, 1963. – 251 с.
3. Данилюк Н. О. Поетичне слово в українській народній пісні / Ніна Данилюк. – Луцьк : Ред.-вид. від. Волин. нац. ун-ту імені Лесі Українки, 2010. – 511 с.
4. Єрмоленко С. Я. Фольклор і літературна мова : [монографія] / С. Я. Єрмоленко. – К. : Наук. думка, 1987. – 245 с.
5. Жайворонок В. [В.]. Знаки української етнокультури : словник-довідник / Віталій Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
6. Калашник В. С. Концепт «доля» в поетичній картині світу Тараса Шевченка / В. С. Калашник // Людина та образ у світі мови : вибр. ст. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. – С. 175–179.
7. Колесникова Є. І. Стилiстико-семантичне навантаження слова «мати» / Є. І. Колесникова // Матеріали XXXI наук. Шевченк. конф. 9–11 берез. 1994 р. – Луганськ : Світлиця, 1994. – С. 149–152.
8. Масенко Л. Т. До питання про семантику ключових слів поезії Шевченка / Л. Т. Масенко // Мовознавство. – 1989. – № 2. – С. 25–30.
9. Мойсієнко А. К. Слово в аперцепційній системі поетичного тексту : Декодування Шевченкового вірша / А. К. Мойсієнко : [монографія]. – К. : Правда Ярославичів, 1997. – 200 с.
10. Молотаєва Н. В. Етноміфологеми у художньому мовленні Т. Шевченка : Концепт і знак / Н. В. Молотаєва // Мовознавство. – 1994. – № 2/3. – С. 15–20.
11. Русанівський В. М. У слові – Вічність (Мова творів Т. Г. Шевченка) / В. М. Русанівський. – К. : Наук. думка, 2002. – 240 с.
12. Цимбалістий Б. Родина і душа народу / Б. Цимбалістий // Українська душа : зб. наук. праць / відп. ред. В. Храмова. – К. : Фенікс, 1992. – С. 66–96.
13. Чижевський Д. Історія української літератури (від початків до доби реалізму) / Дмитро Чижевський. – Тернопіль : Феміна, 1994. – 480 с.
14. A Concordance to the Poetic Works of Taras Shevchenko. Конкордація поетичних творів Тараса Шевченка. Т. 2 / ред. й уклад. О. Ільницький, Ю. Гавриш. – Нью-Йорк : Shevchenko Scientific Society ; Едмонтон ; Торонто : Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 2001. – 1554 с.

Список умовних скорочень джерел

- АМ – Народные южнорусские песни : издание Амвросия Метлинского / Амвросий Метлинский. – Киев : [б. и.], 1854. – 472 с.
- ВГН – Гнатюк В. Нарис української міфології / Володимир Гнатюк. – Львів : Ін-т народознавства НАН України, 2000. – 264 с.
- ЗЗ – Закувала зозуленька : антологія української народної творчості. Пісні, прислів'я, загадки, скоромовки / [упоряд., авт. передм. та прим. Н. С. Шумада]. – К. : Дніпро, 1987. – 392 с. ; іл.

- МВ – Фольклорні записи Марка Вовчка та Опанаса Марковича / [упоряд., авт. передм. і прим. О. І. Дей]. – К. : Наук. думка, 1983. – 528 с.
- НП – Народні перлини / [упоряд., авт. вступ. ст. М. Стельмах]. – К. : Дніпро, 1975. – 391 с.
- ПВ – Пісні з Волині / [упоряд., авт. прим. та вступ. ст. О. Ф. Ошуркевич]. – К. : Муз. Україна, 1970. – 333 с.
- ПРЖ – Пісні родинного життя / [упоряд., авт. вст. ст. та прим. Г. В. Довженок]. – К. : Дніпро, 1988. – 359 с.; іл.
- УНП – Українські народні пісні. У 2 кн. / [ред. М. Т. Рильський, К. Г. Гуслистий]. – К. : Мистецтво, 1955. – 484 с. ; Кн. 2. – Кн. 1. – 416 с. (У тексті арабськими числами наведено том і сторінку).

Данилюк Ніна. Речевой образ Матери в народных песнях и в поэзии Тараса Шевченко. В статье рассмотрены речевые средства создания образа Матери в украинских народных песнях и в поэзии Тараса Шевченко. Обращено внимание на особенности его вербализации в текстах устной словесности, а также на авторское переосмысление Кобзарем. Выделен ряд синонимических единиц, которые представляют ключевое понятие в произведениях Шевченко: *мати, матер, матінка; няня, ньенька*, наиболее употребляемой доминантой которого, по данным Конкорданции поэтических произведений Тараса Шевченко, является слово *мати*. Указано на расширение семантической структуры образных выражений, ассоциативно связанных с украинской действительностью и фольклорными традициями. Замечено, что писатель пользуется традиционными народнопоэтическими средствами и авторскими художественными определениями, сравнениями, метафорами, гиперболами, показывая свое отношение к Матери как самой большой святыне.

Ключевые слова: речевой образ Матери, народно-песенный текст, поэтический текст, речевыразительное средство, синонимический ряд, ключевое понятие, семантическая структура.

Danylyuk Nina. Linguistic Representation of the Image of Mother in the Folklore Songs and Poetry by Taras Shevchenko. The article deals with the linguistic means of the creation of image of Mother in the folklore songs and poetic texts by Taras Shevchenko. A special attention has been paid to the peculiar features of its verbalization in the oral texts and to its reconsideration by Kobzar. The row of synonyms that were used to represent this key notion in the works by Shevchenko has been defined: *мати, матер, матінка; няня, ньенька*. The most used dominant word in accordance with A Concordance to the Poetic Works of Taras Shevchenko is *мати*. It was also pointed out that the semantic structure of the figurative means that have associative connections with the Ukrainian reality and folklore traditions has been broadened. It was noted, that the writer has been used the traditional expressive means and individual author's artistic attributes, comparisons, metaphors, hyperboles and has been regarded to the Mother like the highest sanctity.

Key words and phrases: a linguistic image of mother, a poetic text, the text of the folklore songs, expressive and representative means, row of synonyms, a key notion, the semantic structure.

Стаття надійшла до редколегії
23.07.2014 р.